

## ОБСЛУГОВУЮЧИЙ КООПЕРАТИВ ЯК СКЛАДОВА ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

У статті проаналізовано стан та обґрунтовано доцільність створення обслуговуючих кооперативів сільсько-господарських товаровиробників. Автором визнана роль кооперації у формуванні та подальшому розвитку інфраструктури аграрного ринку України. Надано рекомендації щодо перспектив створення обслуговуючих кооперативів.

The state and grounded expedience of the creation attendant cooperative stores of agricultural commodity producers is analysed in the article. The role of co-operation in forming and subsequent development of infrastructure of agrarian market of Ukraine is found out. The recommendations concerning the perspectives of creation the cooperative stores are given.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив повинен надавати товаровиробникам можливість не тільки безпосередньо виготовляти продукцію, а й брати участь у великомасштабному аграрному бізнесі, контролювати канали збуту своєї продукції і матеріально-технічного постачання, розподіляти ризик серед членів, впливати на ціни шляхом формування великих партій продукції та застосування сучасних маркетингових методів, бути рівноправними партнерами у конкурентному ринковому середовищі.

Для успішної реалізації своїх функцій сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи мають стати складовими частинами інфраструктури аграрного ринку, розбудова якого в Україні здійснюється досить повільними темпами.

**Аналіз досліджень і публікацій останніх років.** Сучасна аграрна наука приділяє багато уваги як теоретичним проблемам, так і практичним аспектам розвитку інфраструктури аграрного ринку. Проблема розвитку інфраструктури присвячені праці відомих вчених, таких як: Б. Губський, Д. Карич, Ю. Коваленко, П. Саблук, О. Могильний, Л. Молдаван, О. Шпичак, С. Майстро, Ю. Ушкаренко та інші.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Відповідно до проведених ними досліджень, аграрна інфраструктура являє собою комплекс галузей та сфер економіки, які обслуговують сільське господарство. Водночас ще недостатньо розкриті питання щодо ролі та участі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в процесі формування й ефективного функціонування інфраструктури аграрного ринку та їх взаємозв'язок з іншими складовими елементами структури.

**Постановка завдання.** Мета статті – дослідити сучасний стан розвитку інфраструктури сільськогосподарського ринку України, визначити місце обслуговуючих кооперативів у процесі їх ефективного функціонування.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Поняття «інфраструктура» науковці на сьогоднішній день пояснюють по-різному. Так, на думку Б. Гунського, ринкова інфраструктура – це система інституцій (структур), що забезпечують безпосереднє здійснення обмінних процесів як фізичне місце контактування, взаємодії ринкових контрагентів, операторів ринку, тобто покупців та продавців, де основними формами фізичної ринкової інфраструктури виступають біржі, оптові ринки, аукціони, ярмарки, торгові доми, міські ринки, магазини дрібнооптової та роздрібною торгівлі [1, с.25].

Відомий вчений П. Саблук вважає, що ринкова інфраструктура агропромислового комплексу – це система підприємств, організацій, закладів виробничої та невиробничої сфер, які покликані обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного і

безперервного нарощування обсягів пропозиції продукції на ринку. Вона представлена підприємствами й організаціями, які виконують такі функції: оптова торгівля, транспортування, зберігання, комунікаційного зв'язку, стандартизації, сертифікації, цінового моніторингу, інформаційної служби [2, с.18].

З прийняттям Указу Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» від 6 червня 2000 р. № 767 розпочався процес розбудови ринкової інфраструктури. Станом на 1 січня 2011 р. кількість акредитованих товарних бірж становила 35 одиниць, дрібно-оптових ринків живої худоби та птиці – 524 одиниці, плодоовочевих ринків – 702 одиниці, продовольчих ринків – 945 [3].

За останні п'ять років помітно зросла кількість дрібно-оптових ринків живої худоби та птиці (на 135 одиниць), збільшилося число плодоовочевих ринків (на 28) і продовольчих ринків (на 53), кількість акредитованих товарних бірж починаючи з 2008 року залишилася без змін [3]. Динаміка зростання суб'єктів інфраструктури аграрного ринку представлена на рис. 1.

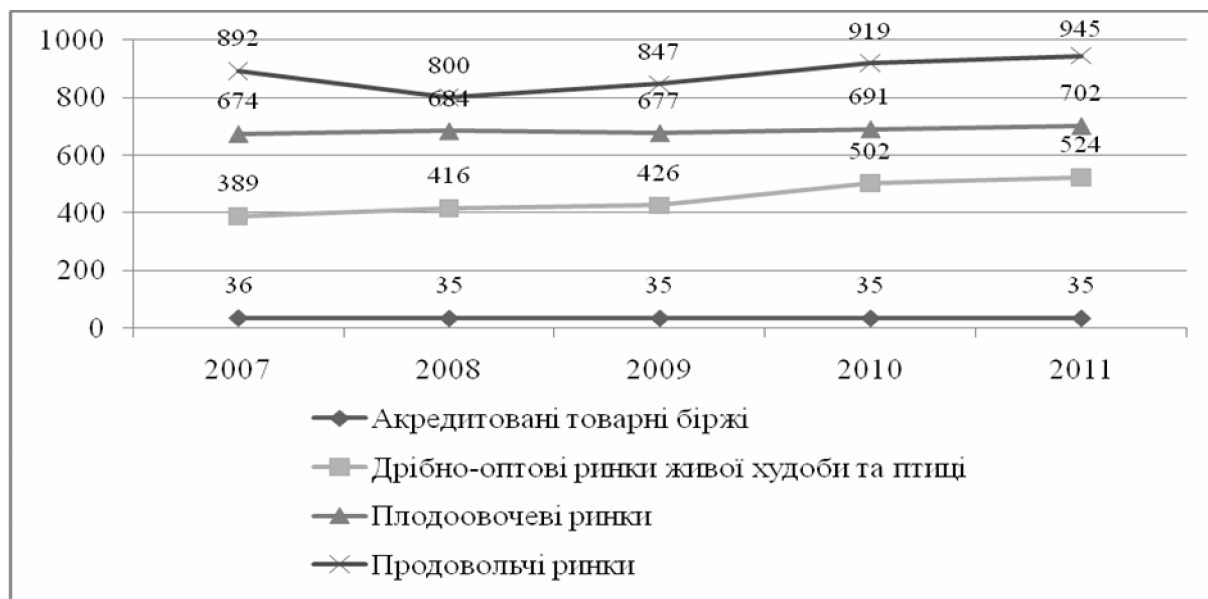


Рис.1. Динаміка зростання суб'єктів інфраструктури аграрного ринку України

Окрім зазначеного вище, інфраструктуру аграрного ринку доповнюють підприємства різних організаційно-правових форм, зокрема, господарські товариства різних видів, приватні підприємства та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

У 2010 р. на території України виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), які використовували 21,6 млн. га сільськогосподарських угідь (табл. 1).

Таблиця 1

Чинні в Україні сільськогосподарські підприємства за організаційно-правовими формами господарювання [3]

Підприємства	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення, +/- 2010/2009 рр.
Господарські товариства	7879	7819	7616	– 203
Приватні підприємства	4326	4333	4256	– 77
Виробничі кооперативи	1101	1001	952	– 49
Фермерські господарства	43894	42101	41384	– 717
Державні підприємства	354	345	336	– 9
Підприємства інших форм господарювання	1505	1553	1456	– 97
Усього підприємств	59059	57152	56000	– 1152

Чинні в Україні сільськогосподарські підприємства доволі рідко використовують послуги товарних бірж для реалізації продукції на внутрішньому ринку, які в широкодоступному режимі і прозоро формують реальні ціни з врахуванням попиту і пропозиції на відповідні товари. Згідно із Законом України «Про товарну біржу», Господарського кодексу України товарні біржі створюються і надають послуги суб'єктам господарювання з укладення біржових договорів щодо сільськогосподарської продукції, товарних деривативів, базовим активом яких є іпотечні сертифікати та іпотечні закладні, а також з проведення розрахунково-клірингової діяльності за ними. Це неприбуткова організація [4]. Засновником аграрної біржі є Кабінет Міністрів України в особі Аграрного фонду, який здійснює засновницький внесок до статутного фонду (капіталу).

Інфраструктура ринків сільськогосподарської продукції та їх елементи потребують зваженої роботи для подальшого її розвитку й удосконалення. Без цього не можна розраховувати на нормальне функціонування ринку, тобто на чіткість та стабільність процесу купівлі-продажу товарів в обсягах та асортименті, які б задовольняли потреби споживачів.

Саме тому з метою подолання даного протиріччя (при наявності значної кількості структурних елементів ринку, вони неповністю завантажені) вкрай важливо створювати та розвивати сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Кооперація дає можливість аграрним підприємствам здійснювати нагляд за просуванням своєї продукції від її виробництва до реалізації, контролювати ситуацію на ринку, уникати впливу посередницьких комерційних структур, які диктують свої умови щодо цінової політики на ринку матеріально-технічних засобів, забезпечувати стабільну прибутковість своїм клієнтам-власникам, розподіляти пайові виплати між членами кооперативу пропорційно обсягу виконаної роботи та поділяти ризики на всіх учасників [5, с.42].

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» визначив сільськогосподарський обслуговуючий кооператив як «кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності» [6, с.74]. Приведене нормативне визначення наголошує на тому, що головною метою такого кооперативу є обслуговування потреб переважно його членів; на спеціальному – сільськогосподарському профілі кооперативної діяльності. Водночас таке визначення поняття «обслуговуючий кооператив» не містить низки істотних ознак, які характеризують обслуговуючий кооператив як особливий тип сільськогосподарського кооперативу і впливають із загального визначення цього поняття.

Як зазначає Т. Е. Абова, основною метою функціонування будь-якого кооперативу, незалежно від типу чи виду, а тим більше обслуговуючого, є задоволення матеріальних та інших потреб своїх членів. Такою є природа кооперативу, який являє собою не лише економічне утворення, але і соціальне явище. Без соціальних орієнтирів, які мають істотний характер, організацію не можливо віднести до кооперативної [7, с.70].

Для того, щоб краще зрозуміти значення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу для створення ефективної інфраструктури ринку, розглянемо приклад реалізації продукції за допомогою кооперативу та через товариство (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика реалізації продукції через сільськогосподарський обслуговуючий кооператив та товариство

Ознака	Реалізація через кооператив	Реалізація через товариство
1	2	3
Мета організації	Обслуговування членів кооперативу, отримання прибутку членів кооперативу	Максимізація прибутку інвесторів товариства
Хто є членом	Тільки сільськогосподарські товаровиробники	Будь-яка особа, яка може запропонувати внести капітал

Продовження табл. 2

1	2	3
Відносини з не членами	Надання послуг обмежено: 20% загального обороту кооперованої діяльності	Надання послуг здійснюється на комерційній основі і без обмежень
Розподіл доходів або прибутку	Спрямовується його членам на кооперативні виплати пропорційно до участі в господарській діяльності	Частина спрямовується на виплату прибутку (дивідендів) інвесторам пропорційно до кількості акцій
Оподаткування доходу (прибутку)	Стягується один раз у кооперативу або у членів, результати від обслуговування не членів – на загальних підставах	Стягнення на загальних підставах у підприємства і з акціонерів

Отже, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (СОК) діє на певних принципах виключно в інтересах аграрних виробників та є беззаперечною альтернативою для реалізації продукції аграрного сектору економіки країни.

На сьогоднішній день місце та роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у структурі аграрного ринку України можна вважати досить критичним. Про це свідчить негативна тенденція розвитку їх кількості за останні роки (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні за 2004-2010 роки [8]

Типи СОК Роки	Міжрайонні		Районні		Місцевого значення		Всього	
	Кількість, одиниць	Питома вага, %	Кількість, одиниць	Питома вага, %	Кількість, одиниць	Питома вага, %	Кількість, одиниць	Питома вага, %
2004	27	2,56	332	31,47	696	65,97	1055	100
2005	18	1,60	390	34,61	719	63,80	1127	100
2006	17	1,63	363	34,77	664	63,60	1044	100
2007	17	1,75	255	26,29	698	71,96	970	100
2008	15	1,53	273	27,89	692	70,68	979	100
2009	14	2,82	156	31,45	326	65,73	496	100
2010	14	2,85	153	31,10	325	66,06	492	100

Наведені дані свідчать про те, що за територіальною ознакою найбільшу питому вагу серед обслуговуючих кооперативів за аналітичний період займають сільські (місцевого значення), тобто ті, які розташовано на сільській території (більше 60%) [8].

Під поняттям «сільські території» слід розуміти найважливішу частину народногосподарського комплексу країни, що включає обжиту місцевість поза територією міст з її умовами та ресурсами, сільським населенням і різноманітними основними фондами на цих територіях [9, с.26].

Саме у межах села або декількох сіл створювались перші кооперативи шляхом об'єднання юридичних та фізичних осіб. Навіть за часів Радянського Союзу колишні колгоспи та радгоспи також базувались на селищній території. Сучасне становище щодо кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у незалежній Україні свідчить про першу сходинку зародження кооперативів.

На рис. 2 показана динаміка кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні. За аналітичний період загальний показник за всіма видами СОК скоротився на 563 одиниці.



Рис. 2. Динаміка кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК)

Якщо розглядати кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за регіонами України, то найбільша їх частка припадає на Житомирську (18,8%), Вінницьку (14,3%), Хмельницьку (10,3%) та Львівську (7,7%) області, найменша – на Луганську (0,2%), Дніпропетровську (0,4%), Тернопільську (0,6%) та Харківську (0,6%) області [3].

**Висновки і перспективи подальших розробок.** Вище викладене дозволяє констатувати, що на сьогоднішній день діяльність різних організаційно-правових форм господарювання в умовах недорозвинутої інфраструктури аграрного ринку ще не досягає того рівня ефективності, який для них потенційно можливий. Беззаперечним є той факт, що обслуговуючі кооперативи мають можливість налагодити благодатні відносини між виробником, посередником, споживачем та державою. Їх створення забезпечить функціонування ринкової інфраструктури в інтересах сільськогосподарських товаровиробників, знижуючи при цьому вплив монополізованих переробних підприємств і торгово-посередницького бізнесу. Зазначена проблема потребує проведення подальшого дослідження та визначення напрямків її вирішення.

#### Список використаної літератури

1. Губський Б. В. Аграрний ринок / Б. В. Губський. – К.: Нора-прінт, 1998. – 184 с.
2. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: [практ. посіб.] / за ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 556 с.
3. Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Про товарну біржу: Закон України від 10.12.1991 р. № 1956-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Приліпко С. М. Створення кооперативу у виробництві продукції свинарства / С. М. Приліпко // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 42.
6. Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»: Закон України від 02.11.2000 р. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 115 с.
7. Абова Т. Е. Кооперативы как субъекты гражданского права / Т. Е. Абова // Субъекты гражданского права. – М., 2000. – С. 63–74.
8. Офіційний сайт Мінагрополітики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
9. Онищенко О. М. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства / О. М. Онищенко, В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 24–29.

Прийнято до друку 05.04.2012